

LİBERALİZME KÜLTÜREL FARKINDALIK AÇISINDAN ELEŞTİREL BİR BAKIŞ¹

A CRITICAL VIEW OF LIBERALISM IN TERMS OF CULTURAL AWARENESS

Aybike CAN*

* Dr., İstanbul Üniversitesi,
TÜRKİYE, e-mail: aybike.can@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5587-7385>

Geliş Tarihi: 12 Ocak 2020; Kabul Tarihi: 6 Mart 2020
Received: 12 January 2020; Accepted: 6 March 2020

ÖZET

Bu çalışmada çağdaş liberalizmin kültürel farkındalık açısından katkıları nelerdir sorusu araştırılmıştır. Söz konusu araştırma sorusu, çağdaş liberalizmin önemli isimlerinden John Rawls'ın dağıtıcı adalet teorisi ve Will Kymlicka'nın çokkültürlülük yaklaşımı üzerinden incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden kavram analizi yöntemi kullanılmıştır. Makalede Rawls'ın dezavantajlı bireylerin hakları açısından, Kymlicka'nın azınlık gruplarının hakları açısından farkındalık oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Kültürel Farkındalık, Çokkültürlülük, John Rawls, Will Kymlicka.

ABSTRACT

In this study, the question of what are the contributions of contemporary liberalism in terms of cultural awareness is investigated. The subject of the study is examined through John Rawls's theory of distributive justice and Will Kymlicka's theory of multiculturalism, who are the important names of contemporary liberalism. In the study, concept analysis method, one of the qualitative research methods, is used. In the article, it was concluded that Rawls created awareness in terms of disadvantaged individuals and Kymlicka created awareness in terms of the rights of minority groups.

Key Words: Liberalism, Cultural Awareness, Multiculturalism, John Rawls, Will Kymlicka.

¹ Bu çalışma 5-7 Aralık 2019 tarihlerinde Çanakkale/TÜRKİYE' de gerçekleşen III. Uluslararası Farkındalık Konferansı'nda sunulmuş aynı isimli bildirinin gözden geçirilmiş halidir

1. GİRİŞ

Kültürel farkındalık, toplumdaki diğer kültürel grupların ve bireylerin varlığını kabul etmeyi, saygı göstermeyi, ötekileştirmemeyi ve birey ve grup hakları ekseninde varlıklarının devamı için gerekli düzenlemeleri yapmayı ifade etmektedir.

Kültürel farkındalığı liberal perspektiften ele aldığımız bu çalışmada, ilk olarak klasik liberalizmi toplumsal / kültürel farklılıklara duyarlılığı açısından sorgulayacağız. Bu amaçla, klasik liberal öğretinin temel ilkeleri ve ona yöneltilen eleştirileri ele alacağız. Ardından kültürel farkındalığın tanımı üzerinde durduktan sonra modern liberal teorinin farkındalık açısından katkılarını inceleyeceğiz. Bu amaçla, modern liberalizmin temsilcilerinden John Rawls ve Will Kymlicka'nın yaklaşımları üzerine odaklanılacaktır.

Adam Smith, David Hume, F. A. Hayek, Robert Nozick gibi düşünürler klasik liberaller arasında sayılırken, modern liberalizm (yüksek liberalizm, ince liberalizm, refah devletçi liberalizm) T. H. Green, Ronald Dworkin, Martha Nussbaum, John Rawls ve Will Kymlicka gibi düşünürlerin görüşleriyle oluşmuştur (Brennan ve Tomasi, 2012: 116). Bu çalışmada klasik liberalizmin genel hatları ele alındıktan sonra liberalizmin kültürel farkındalık ekseninde dönüşümü - modern liberalizm- başlığı altında Rawls ve Kymlicka'nın yaklaşımlarına yer verilecektir. Bu seçimin yapılmasının sebebi, Kukathas'ın belirttiği gibi (2013: 5), liberalizmin içinden çıkan ve yine liberalizmi dönüştürmeye yönelik eleştirilerin en önemlilerinin Rawls ve Kymlicka'dan gelmiş olmasıdır.

Liberalizmin kültürel farkındalık açısından sorgulanması ve bu anlamda tarihsel süreçte gösterdiği gelişmelerin kavram analizi yöntemiyle teorik olarak incelenmesi, aynı zamanda teorinin mevcut eksiklikleri ve dönüşüm potansiyelleri üzerine odaklanılmasını da sağlayacaktır. Diğer yandan teorideki eksiklikler, gelişmeler ve dönüşümlerin incelenmesinin önemi, toplumsal yaşamda doğru politikalar izlenmesinin de önünü açarak kültürel açıdan hoşgörüsü yüksek, farklılıklara saygı gösteren, onları dışlamayan pratiklerin gelişmesini de sağlamasında yatmaktadır.

2. KLASİK LIBERALİZM VE TOPLUMSAL FARKLILIKLAR

Klasik liberalizm toplumun tüm üyelerini yasalarca desteklenen eşit haklara ve eşit özgürlüğe sahip bireyler olarak görmektedir. Klasik liberalizmdeki bu eşitlik fikri, başlangıçtaki bir eşitliği ifade etmekte, bireylerin toplum içerisindeki konumlarından, devlet politikaları ve toplumun diğer üyelerinin sonuçlarından doğan eşitsizlikleri doğal olarak kabul etmektedir (Conway, 1995: 26). Klasik liberalizm, özerk bireylerin eylemlerinin kendi seçimleri ve amaçları doğrultusunda şekillendiğini, bu eylemlerin toplumun toplam refahını maksimize ettiğini savunmaktadır. Söz konusu eylemleri veya sonuçlarını düzenleme çabaları ise, bireylerin özgürlüğüne, özerkliğine ve toplam refaha saldırı olarak nitelendirilecektir (Barry, 1987: 4). Kısaca refah devleti uygulamaları olan dezavantajlı bireylere, gruplara yönelik planlı uygulamalar kabul edilemezdir. Klasik liberaller, devleti de gece bekçisi, minimal devlet olarak kabul ettikleri için, devletin eşitlikçi politikalar uygulamasını bireye birer müdahale olarak görmektedirler.

Ekonomik ve sosyal imkanların dezavantajlı bireyler ve gruplar arasında eşit olarak dağıtılmasını sağlamaya çalışmak bir düzenleme ve kontrol mekanizmasını gerektirdiği için ve ahlaki seçimler yapmayı gerektirdiği için klasiklerce kabul edilemeyecektir (Barry, 1987: 4). Bu tür düzenlemeler, piyasanın işleyişine müdahale ve bireyin seçimlerine ve haklarına saldırı olarak görülmektedir. Bu durumda toplumdaki farklı kültürel, sosyal grupların ve bu gruplara dahil bireylerin sahip oldukları eşitsizlikler doğal kabul edilmekte ve piyasa kuralları dahilinde rasyonel olarak oluştukları varsayılmaktadır.

Diğer yandan liberal teori devletin farklı kültürel tercihler ve kültürel topluluklar karşısında yansız olması gerektiğini savunmaktadır. Bunun sebebi ise, liberal teorinin bireylere kendi çıkarlarını, iyi hayat planlarını takip etmede özerklik tanınmasıdır. Siyasal ve sosyal düzenin kendisini herhangi bir tikel doktrin veya iyi hayat görüşüyle tanımlaması, nötr olmaması, bu özerkliğin kısıtlanması olarak görülmektedir. Bu durumda liberal teoride tüm bireylerin kendi farklılıklarına rağmen ortak ve yine nötr temel ilkelerde buluşmalarını sağlayacak ve böylece devletin meşruluğu sorununa çözüm bulacak ilkeler gerekmiştir. Ortaya çıkan yansız devlet ilkesinin meşrulaştırılması ise yine liberalizmin insan doğası tasarımıyla mümkün olmuştur (Tomasi, 2001: 4). Buna göre birey özgür, rasyonel ve evrensel yasalara tabi bir varlık olarak bu özelliklerini kısıtlayacak herhangi bir yapıdan korunması amacıyla haklarla donatılmıştır.

Liberalizm bireyi hakların taşıyıcısı olarak görmüş, tarihsel süreçte hakları tüm toplumsal kesimlere yaygınlaştırmayı amaçlamıştır. Böylelikle eşit vatandaşlık düşüncesi ortaya çıkmış ve sırayla medeni, siyasal ve sosyal haklar toplumdaki tüm vatandaşlara yaygınlaştırılmış, farklı toplumsal gruplar arasında nötr devlet, evrensel adalet ve eşit vatandaşlık ilkeleri ile toplumsal adalet ve eşitlik sağlanacağı düşünülmüştür. Ancak liberalizmin haklar konusundaki gelişimi uzun bir tarihi sürece yayılmıştır. Bu süreçte kadınların medeni ve siyasi haklara kavuşmaları, tüm yurttaşların siyasal haklardan yararlanmaları ve sosyal güvenliği sağlayan hakların yaygınlaşması ise uzun bir zaman gerektirmiştir (Marshall, 2006: 22-32). Söz konusu gelişmeler, aynı zamanda klasik liberalizmden refah devletçi liberalizme geçişi de işaret etmektedir. Ancak örneğin sosyal haklar konusundaki tartışma liberalizm içerisinde devam etmekte, klasik liberal gelenek liberteryen düşünürler tarafından günümüzde de savunulmaktadır.

Klasik liberalizmin eşit yurttaşlık, tarafsız devlet, evrensel adalet ilkeleri ve topluma öncel birey ilkelerinin toplumsal farklılıklar açısından her zaman kapsayıcı olmadığı, aksine sürekli dışlananlar grubu oluşturduğu ileri sürülmüştür. 20. yüzyılın ortasından itibaren ise kültürel haklar konusunda taleplerin arttığına ve liberal ilkelerin kültürel farkındalık konusunda yetersiz kaldığı eleştirilerinin yükseldiğine tanık olunmaktadır.

Liberalizme kültürel farkındalık açısından getirilen eleştirileri dört temel başlık altında toplamak mümkündür (Can, 2019: 116):

- *Tikellik*: Liberal teori, tikel kültürlerin çıkarlarını yansızlık ilkesi ile görmezden gelmektedir.
- *Ortak İyi*: Liberal teorinin birey tasarımı ve yansızlık ilkesi, farklı kültürel toplulukların “ortak iyi” kavramını dikkate almamaktadır.
- *İyinin Adalet Önceliği*: Liberal adalet teorisi, adalet ilkelerini evrensel olarak düşünerek ve akıldan türeterek farklı toplumsal ve kültürel pratikleri dışlayıcı karakterde olup, adalet ve eşitliği dezavantajlı gruplara yaymada zayıf kalmaktadır.
- *Toplumsal Benlik*: Liberal birey ve benlik, toplumdan soyut, kendi çıkarı peşinde koşan, rasyonel ve özerk varlık olarak düşünüldüğü için kültürel farkındalık ve sosyal sorumluluk açısından yetersiz niteliktedir.

Aşağıda liberalizmin birey, adalet, tarafsız devlet ve eşit vatandaşlık ilkeleri toplumsal farkındalık açısından tek tek ele alınıp değerlendirilecektir.

2.1. Liberalizmin Birey Tasavvuru

Liberalizmde birey, hakların taşıyıcısı ve siyasal toplumsal düzenin temeli olarak görülmektedir. Bunun anlamı insan hakları, adalet teorisi ve toplum-devlet ilişkisindeki temel birimin kolektiviteler yerine bireyler olmasıdır. Bireycilik bireyin topluluk üzerinde ahlaki bir

önceliği olduğunu savunmaktadır. Birey diğer tüm sosyal gruplardan, toplum ve millet gibi sosyal yapılardan ontolojik olarak önce gelmekte ve sosyal sözleşmeler yoluyla toplum ve devleti oluşturmaktadır. Böylelikle bireyler, daha büyük toplumsal yapılardan önce gelen ve onlardan bağımsız olarak var olan varlıklardır (Karagöz, 2002: 277; Haklı, 2017: 37).

Liberalizmin topluma öncel birey ve benlik anlayışı, insanların birarada yaşayabilmeleri için gerekli toplumsal bağları ve ahlaki kültürü üretmekten uzak, atomist bir yapıyı öngördüğü gerekçesiyle eleştirilmiştir. Kendi çıkarı peşinde koşan ve toplumsal bir iyi fikrinden uzak bireyin, siyasal ve toplumsal cemaate katılımının azalacağı, topluluğa karşı bağlılığının kalmayacağı ve topluluk içerisindeki diğer insanların desteklenmesi konusunda duyarsız kalacağı savunulmuştur (Tüzen, 2017: 522).

Liberalizmin birey tasarımı toplumdaki farklılıkları rasyonel seçim ve özerklik ilkeleri çerçevesinde değerlendirmiş ve çoğulculuğu hoşgörü ilkesiyle savunmuştur (Erdoğan, 2009: 6-10). Ancak liberalizm, bireyi toplumsal ve kültürel farkındalık konusunda eksik bıraktığı, bireyin topluluğa ve diğer insanlara yönelik sorumluluğunu yok saydığı yönünde eleştirilere uğramıştır. Liberalizmin birey anlayışı ve bu anlayıştan yola çıkarak oluşturulan çoğulculuk ve hoşgörü ilkeleri de, bireyi atomist bir varlık olarak düşünmekle, toplumsal yapıdan ve belirli bir kültürden kopuk kurgulamakla itham edilmiştir.

2.2. Liberalizmin Tarafsız Devlet ve Eşit Vatandaşlık İlkesi

Liberal teoriye göre devlet, çoğulculuk ilkesi gereğince, herhangi bir hayat tarzı, iyi yaşam tanımını benimseyip bunu dayatamaz. Aksine farklı hayat tarzları ve kültürler karşısında tarafsız bir konumda bulunmalıdır. Devletin bir “iyi yaşam” görüşü, ahlaki veya dini inancı benimsemesinin bu tanıma uymayan gruplar karşısında baskı oluşturacağı varsayılır (Bal, 2012: 145).

Kymlicka (1989: 883) devlet tarafsızlığının iki farklı anlamı olduğunu vurgulamaktadır. Devletin eylemleri, farklı yaşam tarzlarını eşit şekilde destekleyebilir veya engelleyebilir. Böylece devletin eylemlerinin sonuçları eşit olacaktır. İkinci alternatif ise devlet eylemlerinin belirli bir yaşam tarzı üzerinde olumlu sonuçları olabileceğini kabul etmekle birlikte devletin eylemleriyle herhangi bir grubu diğerlerine göre desteklemesi gerektiğini reddetmektedir. Tarafsızlık, devletin hangi yaşam biçiminin diğerlerine göre daha değerli olduğunu belirleyemeyeceğini işaret etmektedir.

Fakat liberal devletin herhangi bir iyi anlayışı gözetmemesi gerektiği anlayışının bizzat kendisinin yanlış bir “iyi” kavrayışı olduğu ve hakim kültürün lehine işleyerek diğer kültürleri dışladığı şeklindeki eleştiriler özellikle Michael Sandel, Alasdair MacIntyre ve Charles Taylor gibi komüniteryen düşünürler tarafından ileri sürülmüştür.

2.3. Liberalizmin Adalet Teorisi

Herhangi bir toplumun değişik istekleri, ihtiyaçları ve iyi yaşam fikirleri olan insanlardan oluştuğunu düşündüğümüzde ve maddi güç, çeşitli fırsatlar, eğitim, sağlık gibi öğeler açısından kıt kaynaklara sahip olduğu göz önüne alındığında bu kaynakların ne şekilde dağıtılacağı sorusu önem kazanmaktadır. Bu soru aynı zamanda adalet kuramlarının da temelini oluşturmaktadır (Barry, 2002: 31).

Adalet teorilerini prosedürel adalet teorileri ve sosyal adalet teorileri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Hume, Kant, Hayek ve Nozick gibi klasik liberallerin adalet teorileri prosedürel adalet teorisi içerisinde yer almaktadır. John Rawls’ın adalet teorisi sosyal adalet teorileri arasında bulunmaktadır (Yayla, 1999: 333, 339). Bu iki tür arasındaki ayırım, negatif ve pozitif hak / özgürlük düşüncesine dayalı olarak gelişmiştir.

Isaiah Berlin (2007: 62-72), negatif özgürlüğü başkalarının müdahalesine uğramadan hareket edebilme olarak tanımlamaktadır. Din, kanaat, ifade ve mülkiyet özgürlüğü açısından negatif özgürlüğü savunan Locke, Smith, Mill, Hobbes, Constant gibi klasik liberal düşünürlerin “asgari bir kişisel özgürlük alanını muhafaza etmek” amacı güttüklerini belirtmektedir. Pozitif özgürlük ise, bireyin kendi eyleminin rasyonel karar vereni olduğunu savunur. Bu özgürlük türü bireyin daha büyük bir bütünün (ırk, kabile, millet, devlet, sınıf) parçası olduğunu ve bireyin iyiliği ile daha büyük bütünün iyiliğinin paralel olduğunu benimsemektedir. Pozitif özgürlüğü savunanlar bireyin, daha büyük yapının idealini takip ederken kendi yaşam idealini de gerçekleştirdiğini savunmaktadırlar. Kişi bu ortak ideal çerçevesinde özgürdür.

Klasik liberalizm tarafsız devlet anlayışıyla da paralel olarak bireylere müdahale etmemeyi anlatan negatif hak kavramını benimsemiştir. Liberal teorinin haklar anlayışı, bireylerin kendi yaşam planları olduğunu ve rasyonel bir şekilde kendi idealleri çerçevesinde yaşamsal amaçlarının peşinde koşacaklarını varsaymaktadır. Kişinin kendi amaçları ırk, ulus gibi daha büyük bir bütünün amaçlarından önce gelmektedir (Lomasky, 2007: 28).

Dağıtıcı adalet teorileri veya refah liberalizmi ise, negatif hakların yanı sıra bireylere yardım etmeyi gerekli gören pozitif hak kavramını da benimsemiştir. Refah liberalizmi de denilen modern liberalizm ise, haklar konusunda müdahalesizliğin önemiyle birlikte bireylerin hayati çıkarları konusunda negatif hakların yeterli olmadığını savunmaktadır. Toplumsal kesimler açısından farkındalığı daha yüksek olan bu teori, asgari yaşam hakkı için gerekli para, iş, konut, sağlık hizmeti, eğitim gibi imkanlara sahip olmayan bireyler için temel hakların da söz konusu olamayacağını ifade etmektedir. Çünkü yaşam hakkı, özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı gibi haklar, sayılan şartlardaki olumsuzluk durumlarında anlamsız kalmaktadır (Lomasky, 2007: 28, 35). Dolayısıyla bireylerin varoluşsal bir takım hakları olduğu gibi bu haklara erişmeleri ve bu hakları kullanmaları için de gerekli olan zemini elde etme hakları bulunmaktadır.

Bu bölümde kısaca bahsedilen klasik liberalizmin toplumdaki soyutlanmış bireyciliği, devletin ve politikalarının nötr olması gerektiğini savunan tarafsız devlet anlayışı ve negatif özgürlükleri savunan prosedürel adalet anlayışının sosyal ve kültürel farklılıklar karşısında farkındalığı yüksek politikalar geliştiremediği ortaya çıkmaktadır. Aşağıda kültürel farkındalığın tanımını netleştirdikten sonra, liberalizmin kültürel farkındalık ekseninde dönüşümünü ele alacağız.

3. KÜLTÜR VE KÜLTÜREL FARKINDALIK

Hofstede kültürü “kolektif zihinsel programlama” olarak kavramlaştırmakta ve insanların gerçekliği ve bu gerçeklik içinde kendi yerlerini algılama süreci olarak tanımlamaktadır. Bu programlama, dil, gelenek, değerler, kanunlar ve davranış normlarını içermektedir (Nicholson ve diğ. 1994: 24). Söz konusu davranış kodları ve değerler ise bir kültürün kendi içinde veya kültürler arasında farklılaşabilmektedir. Dünya üzerinde iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler sonucu, kültürler diğer kültürlerle etkileşime girmekte, kültürel farklılıklar daha görünür olmakta, kültürel bilinç artmaktadır. Oluşan bu kültürel bilinç veya kültürel farkındalık, kültürel farklılıkların farkına varmayı, kendi kültürünün yanında diğer kültürleri tanımayı ve farklılıklarına saygı göstermeyi içermektedir (Sığırı ve Tığlı, 2006: 329, 340).

Kültürel farkındalık, kültürel bilinçlilik, siyasal bilinçlilik ve diğer kültürlerin farkında olmayı gerektirmektedir. Kültürel izolasyonun zıddı olarak da ifade edebileceğimiz kültürel farkındalık, azınlık topluluğunun üyelerinin kendileri ve diğerleri arasındaki farklılıkların farkına varması olarak tanımlanabilmektedir. Bu süreçte azınlık grubu üyeleri, diğerlerinin farkına varırken aynı zamanda kendilerinin ve kendi grubunun üyelerinin diğerlerinden farklı

niteliklerinin de ayırına varmaktadır (Connor, 1994: 22, 36-7). Dolayısıyla kültürel farkındalığın bu iki farklı yüzünün, yani kendi grubuna ve diğerlerine yönelik artan bilincin, iki farklı sonuca yol açması mümkündür. Bunlardan ilki, kendi topluluğunu aşırı yüceltme ve diğerlerini ötekileştirerek yok sayma hatta yok etme biçimindeki faşist ve narsist eğilimdir. Benzer şekilde kültürel öz farkındalığın artması, azınlık gruplarının etnik ayrılıkçı hareketlere girişmelerine de yol açabilmektedir (Connor, 1972: 328). Fakat bu yazıda konu edilecek olan ve kültürel farkındalığın artmasının beklenen ve istenen etkisi olan diğer alternatif ise, diğer kültürlerle de kendi kültürü gibi saygı ve hoşgörü çerçevesinde davranma ve birlikte yaşama bilinci edinme konusunda artan duyarlılık kazanmaktır. Böylelikle kültürel farkındalık, aynı kültürdeki kadınlar, düşük gelirli, dini azınlıklar gibi farklı grupların haklarının farkına vararak saygı ve hoşgörü ilkeleri geliştirmeyi sağlayacaktır.

4. LİBERALİZMİN KÜLTÜREL FARKINDALIK EKSENİNDE DÖNÜŞÜMÜ: MODERN LİBERALİZM

Modern liberalizm refah devleti ve uygulamalarını savunarak klasik liberalizmden ayrılmaktadır. Buna göre fırsat eşitliği, eğitim ve işe almalarda ayrımcılığın azaltılması, dezavantajlı birey ve grupların desteklenmesi gibi politikalar modern liberaller tarafından savunulmaktadır (Conway, 1995: 26). Klasik liberalizm mülkiyet hakkı başta olmak üzere bireysel haklar üzerine odaklanırken modern liberalizm bireysel hakların yanı sıra sağlık, eğitim, sosyal hizmetler gibi sosyal hakları da vazgeçilmez kabul etmektedir (O'Connor ve Robinson, 2008: 29). Hatta sosyal haklar bireysel hakların kullanılabilmesinin de ön koşulu olarak görülmektedir.

Benzer şekilde kültürel haklar da toplumu bireyci bakış açısıyla analiz eden klasik liberalizm için anlaşılabilir. Liberalizmin klasik biçiminde topluluk bağları, topluluk çıkarları, topluluğa sadakat, azınlık kültürlerinin hakları gibi grup hakları ve değerleri, üzerinde fazla durulmayan niteliklerdi (Kukathas, 1992: 105-7). Klasik liberalizmden farklı olarak modern liberal düşünürler sosyal ve kültürel haklar üzerinde kafa yormuşlardır. Sosyal haklar konusunda özellikle Rawls'ın katkısı tartışmalıdır. Will Kymlicka ise kültürel haklara liberal bir perspektif üretmeye çalışan başlıca düşünürlerdendir.

Klasik liberalizmden farklı olarak çağdaş liberal teori, iyi bir toplum, adil bir toplumsal düzen ve farklı grupların eşitliği için devletin ve toplumun izlemesi gereken ilkelerin ne olduğu sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kısaca klasik liberalizm ve çağdaş liberalizm arasındaki görüş ayrılıklarından en önemlisi, devletin iyi bir yaşam tasarımı ve ilkeleri konusunda tarafsız kalması gerektiğini savunan görüşler ile bir iyi yaşam/toplum tasarımı olması gerektiğini savunan görüşler etrafında şekillenmektedir (Kukathas, 2003: 5). Liberalizmi dönüştürmeye yönelik çabaların önemli bir kısmı, toplumdaki azınlık grupların, farklılıkların, eşitsiz durumda bulunanların şartlarını iyileştirmeye; toplumsal adalet ve eşitliği sağlamaya yöneliktir. Böylelikle liberalizme yukarıda ele aldığımız kültürel farkındalık yönünde önemli eleştiriler getirilmiş ve düzeltme çabalarına girilmiştir.

Kukathas'a göre (2013: 5), liberalizmin içinden çıkan ve yine liberalizme yönelik eleştirilerin en önemlileri kültürel toplulukların grup haklarını savunan Will Kymlicka ve adalet ilkelerini araştıran ve toplumdaki dezavantajlı gruplara eşitlik ve adalet ilkeleri geliştirmeyi amaçlayan John Rawls'dır. Aşağıda Kukathas'ın bu sınıflandırmasına dayanarak önce Kymlicka ve sonra Rawls'ın teorisini ele alacağız. Aynı zamanda bu iki düşünürün teorisini kültürel farkındalık açısından değerlendirmeye çalışacağız.

4.1. John Rawls ve Adalet Teorisi

John Rawls liberal adalet teorisinin dağıtıcı nitelikte olması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre dağıtıcı adalet bireysel hakları, özerklik ve farklılıkları da koruyacaktır. Aksi durumlarda, örneğin ekonomik ve sosyal eşitsizlik halinde, bireyin kendini geliştiremeyeceği ve kendi iyi yaşam anlayışını gözetemeyeceği durumlarda bireysel haklar da tehdit altında olacaktır (Kocaoğlu ve Altundal, 2017: 72).

Bu durumdan yola çıkan Rawls tarafsızlık, evrensellik, özerklik, rasyonel birey gibi Kantçı ilkeleri kullanarak farklı özelliklere ve çıkarlara sahip vatandaşlardan oluşan toplumun adalet ve eşitlik ilkelerine göre yaşayabilmesinin yolunu araştırmıştır. Toplumdaki gelir, refah, fırsatlar, özgürlükler, siyasal güç gibi tüm değerlerin adil dağıtımını sağlamayı; toplumsal farklılıkların kutuplaşmasını engellemeyi amaçlamıştır. Teorisinde bireylerin toplumdaki en dezavantajlı kesimin yararını gözeterek şekilde makul bir görüş birliğine, toplumsal mutabakata varmasını gerçekleştirmek için tarafsız ilkeler oluşturmaya ve evrensel adalet ilkeleri geliştirmeye çalışmıştır (Erdağ, 2013: 36-38; Kocaoğlu, 2015: 28-32).

Rawls teorisini oluşturmaya ilk olarak, adalet ilkelerine ulaşmak için farklı sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklere sahip insanların bu özellikleri hakkında bilgi sahibi olmadıklarında, avantaj ve dezavantajlarını bilmediklerinde hangi ilkelere uzlaşma sağlayabilecekleri sorusunu sorarak başlar. Adalet ilkelerini oluşturmak üzere bireyleri başlangıç durumunda ve cehalet peçesi (veil of ignorance) arkasında konumlandırır. Rawls'ın geliştirdiği "cehalet peçesi", başlangıç durumundaki bireylerin toplum içerisindeki konumları ve diğer ayırt edici özellikleri hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını varsaymaktadır. Buna göre bireyler, ırk, cinsiyet, sınıf, maddi durum, zeka, güç gibi özellikleri, yaşam planları ve amaçları hakkında bilgi sahibi değildirler (Sandel, 2013: 170).

Rawls'ın adalet ilkelerini cehalet peçesi arkasında tasarlamasının amacı, bireyin toplumdaki pozisyonu hakkında bilgi sahibi olmadığında kendisinin en dezavantajlı konumda olabileceğini düşünerek baskıcı, sömürücü, eşitsizliği devam ettiren ilkeleri seçmeyecek olmasıdır. Örneğin etnik ve dinsel olarak azınlıkta olabileceğini, yoksul olabileceğini düşünen birey adalet ilkelerini buna göre seçecektir. Bu durumdaki birey, her halükarda temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanamayacağı sonucuna ulaşacak; sosyal ve ekonomik eşitsizlikler hakkında ise fark ilkesini savunacaktır. Bu durum, gelir ve refahı eşit dağıtmak yerine eşitsizliğe en dezavantajlı kesimin fayda sağlayacağı şekilde izin vermeyi belirtmektedir (Sandel, 2013: 181).

Ancak orijinal pozisyondaki bireyler, bir takım birincil yararlar hakkında bilgi sahibidirler. Rawls teorisini geliştirirken doğrunun iyi karşısında öncelikli olduğunu ve rasyonel bireyi teorisinin temeline koyarak tüm toplumsal tarafların kabul edeceği tarafsız birincil değerleri tanımlamaktadır. Buna göre birincil değerler, orijinal pozisyonda ve cehalet peçesi arkasında duran bireylerin akılla isteyebilecekleri şeylerdir. Bunlar gelir, hak, özgürlük, refah, yetenek, fırsat gibi değerlerdir. Rawls bu birincil değerlere dayanarak adaletin ilkelerine ulaşacaktır (Sandel, 2014: 45-47).

Rawls (2009: 60-5) adaletin ilk ilkesi olarak, her bireyin diğerleriyle benzer eşit temel özgürlüklere sahip olmada eşit hakları bulunduğunu savunmaktadır. Söz konusu temel özgürlükler siyasal özgürlük, ifade ve toplanma özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü ve keyfi tutuklanmadan korunma özgürlüğüdür. Adaletin ikinci ilkesi iki alt kriter içermektedir. İlk olarak sosyal ve ekonomik eşitsizlikler toplumdaki en dezavantajlıların lehine olacak şekilde dağıtılmalıdır. Rawls bu ilkeyi fark ilkesi olarak adlandırmaktadır. İkinci kritere göre ise, tüm pozisyonlar toplumdaki herkese açık olmalıdır.

Rawls'ın teorisi modern liberalizm içerisindeki en eşitlikçi teori olarak nitelendirilmektedir. Onun adalet ilkelerini klasik liberalizmden ayıran ve farkındalığı yüksek

bir teori haline getiren ikinci ilkedir. Klasik liberaller ile Rawls ilk ilke konusunda hemfikir olmakla birlikte ikinci ilke Rawls'ın teorisini klasik teoriden ayırmaktadır (Conway, 1995: 28).

Söz konusu ilkelere ulaşan Rawls liberal ilkeleri ve liberal bireyi, toplumdaki diğer kesimleri de düşünecek şekilde yeniden formüle etmiştir. Rawls'ın bu katkısı liberalizmi toplumsal adaletsizlikler ve eşitsizlikler karşısında, toplumdaki dezavantajlı gruplar açısından farkındalığı ve duyarlılığı daha yüksek bir teori haline getirmiştir.

4.2. Will Kymlicka ve Çokkültürlülük

Will Kymlicka (2012: 302,3) çokkültürlülüğü, çeşitli etnik ve ırksal toplulukların birarada, saygı çerçevesinde yaşamasını sağlayan insan hakları reformunun vazgeçilmez bir unsuru olarak tanımlamaktadır. Ona göre, liberal çerçevedeki çokkültürlü hareketler, tarihsel olarak dışlanmış ve eşitsiz görülen grupların mücadelesini sunmakta, insanların, ırkların ve halkların eşitliği fikrini ifade etmektedir.

Kymlicka (1991: 135-43) çokkültürlülük (kültürel çoğulluk) ve azınlık kültürüne mensup bireylerin kültürel hakları konusunda liberal düşünürlerin fikir yürütmemiş olmalarını sorgulamakta ve liberal ilkelere bireycilik ve eşitlikçiliğin hiçbir kolektif hak talebiyle uyuşmadığının düşünüldüğünü belirtmektedir. Kymlicka'ya göre (1998: 27-31) klasik liberal teori, azınlık kültürlerini korumak ve azınlık kültürleri ile çoğunluk kültürü arasındaki fikir ayrılıklarını çözüme kavuşturmak amacıyla örgütlenme, düşünce ve inanç özgürlüğü gibi birey haklarının ve dinsel hoşgörüyü etnik / kültürel farklılıklara genişletmenin yeterli olacağını düşünmektedir. Ancak ona göre, geleneksel insan hakları ilkelerinin yerel özerklik, dil hakları, vatandaşlığa kabul gibi konularda yetersiz kalması bir azınlık hakları teorisini zorunlu kılmaktadır.

Liberal otonomi ilkesinden yola çıkan Kymlicka teorisini geliştirirken, azınlık gruplarına yönelik kolektif hakların iki farklı anlamı bulunduğunu belirtmektedir. Kolektif hakların ilk çeşidini azınlık grupları çoğunluğa karşı korumaya yarayan dış korumalar oluşturmaktadır. Diğer türünü ise, azınlık grubun kendisini korumak amacıyla üyelerine karşı kullanacağı baskıları anlatan iç kısıtlamalar oluşturmaktadır. İç kısıtlamalar, grubun, kendi homojenliğini sağlamak üzere muhalif görüşleri bastırması, temel hak ve özgürlüklerini sınırlandırması olarak da algılanabilecektir. Kymlicka kolektif haklardan dış korumaları kendi teorisini kurarken kullanmakta ve azınlık grupların çoğunluk grupla eşitliği açısından gerekli görmektedir. Kolektif hakların diğer kullanımını ise, bireysel özerklik başta olmak üzere liberal ilkelere bağdaşmadığı için reddetmektedir (Uslu, 2012: 92, 93).

Kymlicka (1998: 32, 62-68), çokkültürlülük teorisini geliştirirken, etnik ve ulus arasındaki ayrıma bağlı olarak çoketniklilik ve çokulusluluk arasında da ayırım olduğunu belirtmekte ve teorisini bu ayrıma göre kurmaktadır. Buna göre, kültürel farklılığın bilinen iki kaynağı "ulusal azınlıkların bünyeye dahil edilmesi ve göç"dür. Kymlicka daha önce kendi kendini yöneten kültürlerin başka bir devletin bünyesine dahil edilmesiyle oluşan devleti "çokuluslu" devlet olarak, bireysel veya daha büyük göçlerle şekillenen devleti ise "çoketnikli" devlet olarak tanımlamaktadır. Kymlicka'nın teorisinde azınlık hakları bu gruplardan ulusal azınlıklara tanınmaktadır. Başka bir ifadeyle, azınlık hakları, daha önce kendi kendini yönetme yetkisi olan gruplara, o grupları dahil eden devletin vermesi gereken hakları belirtmektedir. Söz konusu haklar ise, özyönetim hakları, çoketniklilik hakları ve özel temsil haklarından oluşmaktadır.

Kymlicka çokkültürlülük teorisine, azınlık gruplarının toplumdaki çoğunluk grup karşısında adaletsizliğe uğramasını engellemeye çalışmış, liberal ilkelere yola çıkarak toplumsal adalet ve eşitliği sağlamaya çalışmıştır. Bu durum, liberal teoriyi farklı kültürel gruplar karşısında farkındalığı daha yüksek bir teori haline getirmiştir.

5. SONUÇ

Klasik liberalizmin bireyi dini, etnik, sınıfsal, kültürel farklılıklarından bağımsız olarak gören eşitlikçi yaklaşımı ve bireylerin farklılıklarını görmezden gelen devletin tarafsızlığı ilkesi, sosyal devletin gelişimi ve kültürel azınlıkların kolektif hak talepleriyle beraber sorgulanır olmuştur. Modern liberalizm bu eleştirilerle şekillenmiş, klasik liberalizmden farklı olarak eşitlik, adalet, topluluk, kültürel ve sosyal haklar meselelerinde yeni perspektifler geliştirilmiştir (Kuyurtar, 2004: 12).

Modern liberalizmin önemli isimlerinden John Rawls, klasik liberalizmin bireysel haklar açısından eşitliği yeterli gören ve adaleti doğal düzen içerisinde oluşmuş koşullara müdahalesizlik olarak gören anlayışını eleştirmiştir. Adaletin ilkelerini araştıran kuramında ekonomik açıdan eşitsiz bireylerin yararına bir dağıtımı gerekli görmüştür. Diğer yandan tüm statülerin herkese açık olması gerektiğini ortaya koymuştur. Böylelikle liberal teoriye, farkındalığın tanımında da yer verdiğimiz kendi kültürü (veya sosyal konumu) dışındaki bireylerin ve grupların farklılıklarını ve varlıklarını dışlamama anlamında farkındalığı yüksek ilkeler kazandırmıştır. Bir diğer modern liberal düşünür olan Will Kymlicka, kültürel azınlıkların haklarını ortaya koymaya çalışmış ve klasik liberalizmde olumsuz yaklaşılan kolektif hakları liberal teoriye dahil etmeyi başarmıştır.

Bu çerçevede modern liberalizmin kültürel farkındalık açısından katkılarını Rawls ve Kymlicka üzerinden araştırdığımız bu çalışmada, sosyal ve kültürel haklar açısından klasik liberalizmin yetersizliğinin yine liberal teori içerisinde aşılmaya çalışıldığı ortaya çıkarılmıştır. Zira hak mücadelelerinde en önemli adımın farkındalık oluşturmak olduğu göz önüne alındığında gerek Rawls gerekse de Kymlicka liberalizm içerisinde yeni yorumlar oluşturarak gerekli tartışmaların ve dönüşümün önünü açmışlardır. Rawls ve Kymlicka, klasik liberallerin gündeminde olmayan sosyal ve kültürel hakları teoriye dahil ederek liberalizmi farkındalığı daha yüksek bir forma dönüştürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- BAL, H., 2012, Demokrasinin Performans İmkânı Olarak Çoğulculuk (1), *Liberal Düşünce*, 17 (67), 137-171.
- BARRY, B., 2002, How not to Defend Liberal Institutions, G. W. Smith (Ed.), *Liberalism: Critical Concepts in Political Theory, Volume III Justice and Reason*, Routledge, London and New York.
- BARRY, N., 1987, *On Classical Liberalism and Libertarianism*, Palgrave Macmillan, New York.
- BERLIN, I., 2007, İki Özgürlük Kavramı, *Liberal Düşünce*, 12 (45) Kış-Bahar, 59-72.
- BRENNAN, J., TOMASI J., 2012, Classical Liberalism, D. Estlund (Ed.), *The Oxford Handbook of Political Philosophy*, Oxford University Press, Oxford, 115-133.
- CAN, A., 2019, Toplulukçu Vatandaşlık Teorisinin Grup Farklılıklarına Yönelik Tutumu, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- CONNOR, W., 1972, Nation-Building or Nation-Destroying?, *World Politics*, 24 (3), 319-355.
- CONNOR, W., 1994, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton University Press, Princeton.
- CONWAY, D., 1995, *Classical Liberalism: The Unvanquished Ideal*, Macmillan Press, London.
- ERDAĞ, R., 2013, John Rawls'un Mükemmel Toplum Düşüncesi: Eleştirel Bir Bakış, Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (2), 35-41.
- ERDOĞAN, M., 2009, Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri, *Eskiyeni*, 15 (Sonbahar), 5-17.
- HAKLI, S. Z., 2017, *Özgür Toplumda Birey ve Cemaat*, Liberte Yayınları, Ankara.
- KARAGÖZ, Y., 2002, Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük, C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (Aralık), 267-295.
- KOCAOĞLU, M. ve ALTUNDAL, U., 2017, Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış, *Birey ve Toplum*, 7 (13), 59-78.
- KOCAOĞLU, M., 2015, *John Rawls Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- KUKATHAS, C., 1992, Are There Any Cultural Rights?, *Political Theory*, 20 (1), 105-139.
- KUKATHAS, C., 2003, *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*, Oxford University Press, New York.
- KUYURTAR, E., 2004, *Haklar*, Liberal Düşünce, Bahar.
- KYMLICKA, W., 1989, Liberal Individualism and Liberal Neutrality, *Ethics*, 99 (4), 883-905.
- KYMLICKA, W., 1991, *Liberalism, Community, and Culture*, Clarendon Press, Oxford.
- KYMLICKA, W., 1998, *Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KYMLICKA, W., 2012, Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek, F. Öztürk (çev.), *İÜHFİM*, LXX (2), 297-332.
- LOMASKY, L., 2007, İki Liberalizm Anlayışı, *Liberal Düşünce*, 12 (45) Kış-Bahar, 27-58.

- MARSHALL, T. H., 2006, Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- NICHOLSON, J. D. et al., 1994, Survey of Selected Research on Values, Work Beliefs, and Socioeconomic Attitudes, Dan Voich, Jr. and Lee P. Stepina (Eds.), Cross-Cultural Analysis of Values and Political Economy Issues, Greenwood Publishing Group, Westport, 19-39.
- O'CONNOR, J. S., ROBINSON G., 2008, Liberalism, Citizenship and the Welfare State, Van Oorschot et al. (Eds.), Culture and Welfare State Values and Social Policy in Comparative Perspective, Edward Elgar Publishing, Northampton, 29-50.
- RAWLS, J., 2009, A Theory of Justice: Original Edition, Belknap Press, London.
- SANDEL, M. J., 2013, Adalet Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?, BigBang Yayınları, Ankara.
- SANDEL, M. J., 2014, Liberalizm ve Adaletin Sınırları, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- SİĞRİ, Ü. ve TIĞLI M., 2006, Hofstede'nin "Belirsizlikten Kaçınma" Kültürel Boyutunun Yönetmel-Örgütsel Süreçlere ve Pazarlama Açısından Tüketici Davranışlarına Etkisi, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, XXI (1), 327-342.
- TOMASI, J., 2001, Liberalism Beyond Justice: Citizens, Society, and the Boundaries of Political Theory, Princeton University Press, Princeton.
- TÜZEN, A., 2017, Liberal Öğretinin Komüniteryan Eleştirisi, Mavi Atlas, 5 (2), 517-529.
- USLU, C., 2012, Liberal Farklılık Teorisinin İki Örneği Kymlicka ve Kukathas, Çolak, Y. (Ed.), Muhafazakar Düşünce Dergisi: Birey, 8 (32), Nisan-Mayıs-Haziran, 75-105.
- YAYLA, A., 1999, Adalet Teorilerine Bir Bakış, Yayla, A. (Ed.), Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar, Siyasal Kitabevi, Ankara, 331-349.

